

IGOR TORKAR, BALADA O SMEHU

V slovenski povojni ali, če smemo biti še ožji, sodobni literarni produkciji Torkarjeva Balada o smeihu* nima zglada. Po svoji poetski fakturi, temeljni povezavi s tipom ljudske pesnitve ali ljudske balade, pa tudi z vsemi stilnimi sestavinami, ki že na prvi pogled pritrjujejo tem zvezam, se odmika od sodobnosti, da bi tradicijo preverila z novo aktualizacijo fevdalne strukture sveta in v njegovem kontekstu pokazala, ali se nemara ta postavitev ne zajeda onkraj določenega sistema, v občost. Preizkus ni niti malo lahak, niti ne zanesljiv, ko pa je značilnost tako uporabljene tematike in njene literarne obdelave že preverjena in znana in se zato slej ko prej zastavlja eno izmed osrednjih vprašanj, ko se avtor loteva take tematike, kaj sploh z njo hoče. Nevarnost je kajpada dvojna, najprej preži past v možnem očitku formalnega epigonstva, ob njem pa zastarelosti ali neoriginalnosti motiva in njegove literarne obdelave.

Zdi se, da gre pri Torkarju za nekaj povsem specifičnega (lastno izkustvo) in izvirnega, za poizkus presejanja znanega in tradicionalnega s poudarkom na novi temi-smeihu, kot nadčasovnem ali nadsistemskem znamenju človekovega humanističnega jedra in svobode, v spopadu s kakršno koli obliko oblasti in nasilja. Navidezni fevdalni okvir aludira na »ljudsko pravljico« kot Balada o smeihu avtor sam podnaslavlja, vendar bi pristajanje na ponujajočo se časovno zamejenost pomenilo hkrati tudi konec aktualnosti, občosti. Fabulativna postavitev in opredelitev motiva o baladnem smeihu prehaja prek kratke ekzpozicije (grof Črnuh brez otrok v zakonu in maščevanje nad kruto usodo s prepovedjo smeaha v njegovi graščini) v

nastavek dramatičnega spopada za oblast ali uveljavitev lastne moči. Pisar kot upornik ima potemtakem v Baladi tudi dramaturško funkcijo (sprva pristanek, nato upor, samovolja in zvestoba svojemu prepričanju). Tretja »slika« — grofova protiakcija z grožnjo in zaporom pokaže na odkrit spopad, ko ga pisar naznani z besedami »Smeih moja je pravica!« Pri tem se sicer vsiljuje možnost razlage o funkciji smeaha v človekovem življenju, ki pa v tekstu ne kaže toliko prepričljivosti, kot jo ponuja razlaga o smeihu kot povod spopadu za oblast in boja za svobodo: »Naj gre k hudiču tvoj razglas, / tvoj bič in tvoja keha, / zahtevamo za slednjo vas, / za vse svobodo smeaha!«

Četrta »slika« pomahne tok epskega loka do nove scene-ječe in kazni za pisarjevo predrznost. Struktura oblasti in radikalizacija konflikta-kljubovanja odkrijeta niansno pogojenost smeaha, njegovo tipiko in vsebinsko opredeljenost: pomilovalni smeh / doušnikom /, prezirajoči smeh / šantavim grofovskim psom /, občudujoči smeh / vsem, ki ljubijo pogum /, posvarjajoči smeh / ljudem, ki vodi jih le um /, preganjajoči smeh / lolilcev rok, če daš jim prst /, neprikupljiv smeh / vsem bogovom raznih vrst /, razkrinkujoči smeh / grabljivcev slave in zlata /, obtožujoči smeh / vladarjem hromega srca /, nazdravljajoči smeh / borilcem za veseli svet /, veseli moški smeh / častilcem vina in deklet /. Tipologija smeaha ima prikrit idejni karakter in hkrati simbolno splošnočloveški predznak, smemo pa jo razumeti tudi kot Torkarjev vedenjski credo in metaforo človekove svobode in avtentičnosti, identitete.

Peta slika razširi pozicijsko obliko nesvobode in uvaja novo kategorijo: čas kot funkcijo absolutne nadmoči. Logična posledica izrabe fizične prisile je kajpak v sedmi sliki refleksija o smislu in cilju vztrajanja in notranjega (tudi zunanjega) boja za svoja spoznanja. Boj in upor premaga (nadomesti) mo-

* Igor Torkar, Balada o smeihu, založba Lipa Koper 1977, opremil Ive Šubic, spremna beseda Matjaž Kmecl, str. 57

drost (posledica trpljenja) in v zadnji konsekvenci pripravljenost na konformizem.

Reminiscenca ljudskega sloga in vsebine: pisanje in smeh, nesreča in življenjski poduk, napoved dokončnega boja kot kompozicijska retardacija napovedujejo vsebinski vrh in razplet: grofova bolezen, neozdravljivost, smrt, do zaključne moralke in napovedi večnega krogotoka svete in hierarhične strukture družb, s čimer dobiva Balada povsem alegorični karakter.

V Baladi o smehu Igor Torkar v stilno-kompozicijskem smislu ne presega tipa ljudske pesnitve in njenih značilnih prvin, s čimer onemogoča tudi jeziku kot oblikovalcu in nosilcu teme izrazitejši ekspresivni poudarek. Ta je skrčen na lapidarnost in izpovednost, epskost celote, s čimer odpadejo vsa simbolna mesta pomenskih nadgradenj, tako da se avtor bolj ali manj zadovoljuje s tipom neke vrste ljudske prometejščine, kar pa, se zdi, ni več tista pretresljiva konstitutivna sestavina poezije, ki bi se svojemu neskritemu vzorniku, ljudski poeziji, oddolžila s kaj več kot kopiranjem že znanega in preverjenega. V Torkarjevi baladi je preveč poudarjena tendenca in celo moralka. S svojo tematiko in sicer gladko izpeljavo ostaja prej v mejah spretnega obrtnega dela kot vidnejšega poetskega dosežka.

Marijan Zlobec

BRANKO ŠÖMEN, PETI LETNI ČAS

Pesnik, humorist, scenarist, prevajalec in urednik Branko Šömen je s svojim prvim romanom Peti letni čas,* posegel na področje literarnega ustvarjanja, ki avtorju, kljub sicer dolgolet-

(* Branko Šömen, Peti letni čas, Pomurska založba Murska Sobota 1977, opremil Franc Mesarič, str. 219)

nemu ukvarjanju z literaturo in pisanjem sploh, še ne zagotavlja uspeha, prej mu daje možnost, da preizkusi svojo izpovedno in oblikovalno moč v prozi. Avtor je za svoj prozni-romaneskni debut izbral bralno temo z motiviko, ki je v minulem času na primer ustvarjalno zaposlevala Pavleta Zidarja in si pridobila širok krog občinstva (in polemik) to pa še ne pomeni, da je avtor »računal« na uspeh zgolj zaradi teme. Vendar za bralca Šömnov pozivkus ni več nov, čeprav ima zgodba v Petem letnem času resda izjemen, skorajda skonstruiran (in zaradi tega manj prepričljiv) potek.

Branko Šömen se je svoje romaneskne teme lotil z dokajšnjo mero poslušaja za kompozicijo in oblikovanje zgodbe o štirih osamljenih učiteljicah na podružnični šoli, s smislom za fabulativni tok, linearnim potekom, manjšimi zapleti (predvsem medsebojna nasprotovanja kot izbruh nezadržnih ženskih strasti), do logičnega razpleta (z verjetnimi naključji — upraviteljev sum, obisk žensk, manevri, milica) in prikriti moralke (pravici je zadoščeno — Peter, avantura po naključju in po nujni okoliščini je oproščena in pozabljena — učiteljice). Potemtakem nam Branko Šömen v svojem oblikovanju teme ne ponuja ničesar »zahtevnejšega«, kar bi že v kompoziciji in zlasti v literarni obdelavi snovi preseglo tip povprečnega trivialnega romana, s trdno in kar se da razvidno zgradbo, nerazvejano v stranske zgodbe in usode, (kar pravzaprav pove, da Šömnov Peti letni čas ni roman niti v klasičnem smislu njegove tradicije in definicije).

Peti letni čas ostaja na površini epskega dogajanja, kolikor si ga avtor lahko privoščič v majhnem kraju, ali še bolje — v hiši osamljenih učiteljic, ne da bi bil izkoristil možnosti retrospektiv preko tiste mere, ki je nujna za kompozicijo celote (opis Petrove preteklosti, manj preteklosti učiteljic), s čimer si že vnaprej zapre vrata psiho-